

Hautajaiset ja surutyö

Hyvä kuolema, hyvät hautajaiset, hyvä muisto. Kaikki haluavat tulla muistetuksi oikein, sellaisina kuin olivat. Silti moni jättää hautajaisensa miettimättä ja ohjeet antamatta. Moni ei tiedä, millaisia vaihtoehtoja todella on. Suomen hautausoimilaki rajoittaa varsinkin hautaamistapoja voimakkaasti, mutta sanoo myös hautajaisista sanansa. Ne tulisi järjestää vainajan tahtoa kunnioittaen ja hänen katsomustensa mukaisesti.

Syyskuussa 2022 saimme seurata kahta eri tavoin julkisia hautajaisia. Ison-Britannian kuningattaren Elisabet II:n hautajaiset olivat suuri kansallinen ja kansainvälinen speaktaakkeli, joissa noudatettiin monia vanhoja ja uudempia perinteitä. Arkkua kuljetettiin halki Skotlannin ja Englannin; ihmiset jonottivat tuntikausia jättääkseen jäähyväiset arkun äärellä. Hautajaispäivänä rituaalit kestivät aamusta iltaan.

Taiteilija Vesa-Matti Loirin hautajaiset olivat vain osittain julkiset, ja niiden alla keskusteltiin valtiollisten hautajaisten mahdollisuudesta. Nykykäytännön mukaan valtiolliset hautajaiset kuuluvat lähinnä korkeimmalle valtiojohdolle, ja omaisten pyynnöstä siunaustilaisuutta ei kuvattu. Ristiriita todella julkisen henkilön ja nykyisen suomalaisen hautauskulttuurin välillä ratkaistiin näin. Kuninkaallisten kohdalla yksityisyyttä ei juuri ole. ”Tavallisten” ihmisten hautajaiset taas mielletään täysin yksityisiksi – jopa niin, että niihin kutsutaan vain vainajan lapset ja lapsenlapset.

Surutyön kannalta hautajaisia pidetään tärkeänä asiana, mutta usein ne tulevat suruprosessiin nähden liiankin pian. Suru on vuosien mittainen asia, ja nykykäsityksen mukaan sen ei tarvitse päättyä välttämättä koskaan. Puhutaan jatkuvista siteistä (*continuing bonds*), toisin kuin aiemmin, jolloin ajateltiin, että päättymätön suru on jopa mielenterveyden ongelma (ks. esim. Koski, 2016).

Suuret julkiset hautajaiset eivät ole ensisijaisesti omaisia varten, siitäkin huolimatta, että luterilainen ja todennäköisesti anglikaaninenkin teologia näkevät hautajaiset ennen kaikkea tämänpuoleisena asiana. Vainajan iäisyysosaan niillä ei enää ole vaikutusta. Hautajaiset tarjoavat mahdollisuuden ajatella omaakin kuolevaisuuttaan. Hyvä pappi tai muu hautajaispuhuja osaa luoda vainajasta todellisen kuvan ja antaa omaisille välineitä menetyksen käsittelyyn. Mutta ovatko pienet perhehautajaiset sittenkään ainoa ratkaisu tähän?

Ihmisten suhteet toisiinsa eivät ole koskaan vain kahdenvälisiä. Puolisomme on aina jonkun lapsi ja usein myös vanhempi, lapsillamme on ystäviä ja kumppaneita, työkaverit puhuvat toisistaan. Nykyään ystäväpiiri on monelle jopa omaa sukua läheisempi ja tärkeämpi viitekehys. Sosiaalista mediaa sanotaan pinnalliseksi, mutta sielläkin syntyy tärkeitä ihmissuhteita. Hyvin pienet ja yksityiset hautajaiset sivuuttavat monta asiaa vainajan elämässä. Ulkopuolelle jääneiden suruun sekoittuu pettymystä ja jopa vihaa; hautajaisiin osallistumattomilta jää kuulematta monta tarinaa, jotka ehkä auttaisivat heitä omassa surussaan.

Hautajaiset eivät voimakkaita tunteita herättävänä tapahtumana ole ongelmaton tilaisuus. Joskus pelätään omia sukulaisiakin, ja heidän reaktiotaan. Väärät virret, huonot vaatteet, rumat kukat. Tällaisiakin kommentteja kuulee hautajaisista. Oman surun käsittely saa välillä hämmentäviä ilmeneismuotoja; hautajaiset voivat olla myös sosiaalinen miinakenttä. Mutta kun välitöntä riidan uhkaa ei ole olemassa, voisi antaa mahdollisuuden ajatukselle hautajaisista yhteisön kokoontumisena.

Rituaaliteorian näkökulmasta hautajaisissa vainaja saatetaan vainajien yhteisöön, ja elävien yhteisö järjestäytyy uudelleen. Suomalainen hautajaisperinne vastaa tätä näkemystä: siunaustilaisuudessa hyvästellään vainaja, ja muistotilaisuudessa elävät kohtaavat ilman häntä. Usein muistotilaisuuden loppupuolella tunnelma vapautuu. Puhutaan ehkä jo muustakin kuin surusta tai vainajasta. Tämä kertoo siitä, että hautajaisten tehtävä kokonaisuutena on

onnistunut. Syvimmin menetyksen kokeneet eivät ehkä ole valmiita rupattelemaan serkun tyttären opintosuunnitelmista tai liigapörssistä vielä tässä vaiheessa, mutta hautajaisiin kuuluu sekin, että suruja ja suremisen tapoja on monenlaisia (Metcalf & Huntington, 1991).

”Vainajan näköiset hautajaiset” on tapa kuvata sitä, miten viime vuosikymmeninä hautajaisissa on pyritty tuomaan esille vainajan elämää ja persoonaa. Papin puheelta odotetaan yhä syvempää paneutumista siihen, joka on siunattavana, ja siunaustilaisuuden musiikin halutaan olevan mahdollisimman sopivaa tässä mielessä. Muistotilaisuudessa kuvakooste vainajan elämästä pyörii läppärin ruudulla, ehkä on tarjolla vainajan lempiruokia ja lisää hänen mielimusiikkiaan.

Itse kuolemasta puhutaan monesti vähän. Pitkäaikaiseen sairauteen menehtyminen tuottaa usein muistoja siltäkin ajalta, ja niistä voi saada voimaa ja lohtua. Kuolemaan valmistautuminen voi olla tärkeä kokemus niin kuolevalle kuin hänen läheisilleenkin. Yleensä silti keskitytään vainajaan elävänä ja terveenä. Muistetaanko ihminen nuorena, keski-ikäisenä ja kenties vanhempana, vai jo eläkkeelle jääneenä ja isovanhempana on valinta sekin. Hyvin iäkkäiden ihmisten ikätovereita ei ehkä ole enää mukana muistelemassa. Kenties parhaiten tätä asetelmaa kuvaa se, miten Eeva Kilven runoa ”Kun mummot kuolevat” lyhennetään kuolinilmoituksissa. Runossa Kilpi kuvaa, miten mummot sulautuvat kuoltuaan luontoon ja suojelevat lapsenlapsiaan. Viimeinen säe jätetään joskus pois: ”Mutta sitä ennen he ovat intohimoisia.”

Oman isänäitini muistotilaisuudessa vuonna 2009 nuorehko pappi pyysi ajan hengen mukaisesti omaisia muistelemaan sitä, mitä mummo oli kertonut nuorena aikuisena kohtaamastaan sota-ajasta. Mutta ei mummo siitä mitään ollut puhunut. Sitten kummisetäni, mummoni veljenpoika, korotti äänensä ja kertoi, miten mummoni oli opettanut hänet aikanaan tanssimaan. ”Tanssissa tärkeintä on ryhti ja tahti.” Ja näin syntyi kokonainen kuva ihmisestä.

Hyvin traagisessa kuolemantapauksessa, esimerkiksi rikoksen tapahduttua, hautajaiset voivat tuntua ylivoimaisen raskailta järjestää. Kun pitää median kaukana perheestään, hautajaiset voivat tällöinkin olla parantava kokemus. Kun nuoren ihmisen ystävät päästetään toteuttamaan suruaan vaikkapa rap-esityksen keinoin, se ei ole ehkä kaikille helppo tai sovelialta tuntuva asia, mutta se on myös hyvin totta ja kertoo vainajasta enemmän kuin aikuisien varovainen ja vaikeita asioita välttelevä hiljaisuus.

Ongelmatonta ja ristiriidatonta hautajaisten järjestäminen harvoin on. Joskus on yksinkertaisesti rahasta tiukkaa, kenties varaton kuolinpesä ja omaiset. Tällöin ei vain voi järjestää kuin se minimin, johon saa avustusta yhteiskunnalta. Korona-aikana kokoontumisrajoitukset pienensivät hautajaiset monessa tapauksessa vajaiksi; myöhemmin on järjestetty suurempia muistotilaisuuksia. Kun mahdollisuus on, erilaiset toiveet ja odotukset voivat sekoittaa järjestelyjä. Jo se, missä hautajaiset järjestetään ja minne vainaja tai hänen tuhkansa haudataan, aiheuttavat riitoja, joskus useammassa oikeusasteissa. Lievemmissäkin tapauksissa yhteisymmärrykseen voi olla vaikea päästä.

Vuoden 2003 hautaustoimilaki mainitsee omaiset vain siinä yhteydessä, kun pykälässä 23 puhutaan hautausjärjestelyiden yhteydessä puolisosta ja perillisistä. Lakia edeltänyt hallituksen esitys sen sijaan pohtii asioita tästä näkökulmasta laajasti. Lain perusteluissa todetaan ehkä hieman ristiriitaisesti: ”Hautaamisessa on ensinnäkin kysymys terveydensuojelun kannalta välttämättömästä toimenpiteestä. Toiseksi hautaamisessa on otettava huomioon vainajan eläessään esittämät toivomukset ja muiston kunnioittamiseen liittyvät pieteettinäkökohdat, vainajalle läheisten ihmisten tunteet sekä yleensäkin ihmisten peruskäsitys siitä, miten kuolemaan, vainajiin ja hautamiseen tulee suhtautua.”

Tiedän, mitä on pieteetti, ja mitä se voi kuoleman yhteydessä tarkoittaa, mutta millä tavalla ”pieteettinäkökulma” on käsitettävissä lakiesityksessä, joka painottaa omantunnon- ja uskonnonvapautta muuttuvassa maailmassa? Ihmisten kokemukset hautajaisista ja niiden järjestämisestä viittaavat siihen, että ei kukaan tiedä. Sukulaisten reaktiot mainitsin jo aiemmin, ja useimmissa tapauksissa kyse on sentään ollut suomalaisten keskinäisistä käihinöistä. Joskus tuntuu, että erilaiset ratkaisut hyväksytään helpommin vaikkapa amerikanserkailta. Esimerkiksi uskonnottomat hautajaiset voidaan edelleen kokea mahdolltomaksi asiaksi, vaikka vainaja ei olisi kuulunut kirkkoon vuosikymmeniin.

Hyvä kuolema ei edes suomalaisessa yhtenäiskulttuurissa ole helppo tavoite. Hyvät hautajaiset jättävät hyvän muiston ja auttavat surussa eteenpäin, vaikka itse hautajaispäivästä jäisikin vain hajanaisia mielikuvia ja lasku kuolinpesän maksettavaksi.

Ainoa ratkaisu ongelmaan on kuolemasta puhuminen. Hautajaisista voi keskustella yleisellä tasolla, ja omista hautajaisista voi tehdä hautajaistestamentin, vaikkei jokaista yksityiskohtaa haluaisikaan päättää. Kuningatar

Elisabet II oli allekirjoittanut jokaisen hautajaisiaan koskevan säädöksen; Vesa-Matti Loiri oli kertonut, millaiset hautajaiset haluaa ja minne hänen tuhkansa tulee sirotella. Menetyksen keskellä omaisille on arvokasta, että heillä on suuntaviittoa, joiden mukaan edetä hautajaisjärjestelyissä.

Siihen, millainen muisto meistä kustakin jää, ei voi loputtomiin vaikuttaa. Kuoleman jälkeen emme enää ole osa elävien yhteisöä, ja se tarvitsee eteenpäin elääkseen erilaisia asioita kuin silloin, kun olimme vielä sen osa. Mutta rakkaus ei ole vain tunteita, vaan myös huolenpitoa ja avun antamista. Hautajaiset voivat tuntua vaikealta ja raskaalta asialta, ja yhdeltä hetkeltä ihmiselämän virrassa. Viimeisenä yhteisenä hetkenä vainajan kanssa niillä on silti oma merkityksensä siinä, miten syvät haavat kuolema meihin lyö.

Kirjallisuus

Hautaustoimilaki (2003). Hallituksen esitys hautaustoimilaiksi 2002. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030457>.

Koski, K. (2016). Continuing bonds in Finnish bereavement narratives. *Folklore Fellows Network* 49, 4–10. https://www.folklorefellows.fi/wp-content/uploads/FFN-49_2_2016.pdf

Metcalf, P. & Huntington, R. (1991). *Celebrations of Death. The Anthropology of Mortuary Ritual*. Cambridge: Cambridge University Press.